

Waarom regenten van burgerkracht houden ...

Tafelrede tijdens de Nirov Dag van de Ruimte, 10 november 2011
Klaas Mulder, Laagland'advies

Er zijn dit najaar heel wat congressen over Actief Burgerschap in de Doe-het-zelfsamenleving. Daar komen heel wat mensen op af. Let wel, niet zozeer actieve burgers, als wel ambtenaren, beleidsmedewerkers, bestuurders en beslissers uit de systeemwereld zelf.

Mij verwondert dat eigenlijk wel. Ik heb niet zoveel met Doe-het-zelf. De meest vreselijke reclameslogan vond ik altijd de kreet van een bouwmarkt: "Omdat je huis nooit af is." Klussen, die moet je zo lang mogelijk uitstellen, en als dat niet meer kan, uitbesteden aan iemand die ervoor heeft doorgeleerd.

Sinds kort is dit spotje van mijn vreselijkheidsoptien verdrongen door een campagne van de rijksoverheid. Veilig thuiskomen heb je zelf in de hand. Hoe komt zo'n campagne binnen bij de ouders van een kind dat door een dronken automobilist is geschept? En is het rijk eigenlijk niet bezig om ons te laten wennen aan de gedachte dat er straks minder geld is om veilige fietspaden aan te leggen, ondanks een belastingdruk die tot de hoogste ter wereld behoort?

Nee, ik heb wel wat vragen bij de doe-het-zelf-campagne van mensen die van mijn belastinggeld worden betaald. Ik kwam zelf tot drie antwoorden op de vraag: waarom zijn de leiders in de systeemwereld zo tuk op de eigen kracht van mensen?

Op het eerste antwoord kwam ik door een uitspraak van Rudy Kor, organisatieadviseur bij Twijnstra Gudde, in een interview voor Management Boek: in tijden van crisis hebben managers de neiging terug te vallen op het laatste managementboek dat ze helemaal hebben uitgelezen. En dat was meestal in hun studietijd. Ik zou zelf nooit zulke onaardige dingen zeggen over managers ("Wiens brood men eet ...") maar dit zou wel iets verklaren. Want de sociale wetenschappen van de jaren '70 stonden helemaal in het teken van het 'zelf': Popper, Fromm, Moustakas, Maslov, Schumacher, ze waren allemaal gefixeerd op het belang van de vrijheid van individuen om zichzelf te 'actualiseren'. 30 Jaar na het afstuderen van onze leiders mag je stellen: flower power rules the boardroom. In retrospectief mogen we ons ernstig afvragen of er wel een empirische basis is voor dat vertrouwen in eigenheid en authenticiteit. Het autonome 'zelf' waar deze auteurs van dromen is natuurlijk voor 99% het product van onze genen en de – min of meer toevallige – omstandigheden waaraan we in onze eerste levensjaren zijn blootgesteld.

Ik zou zelf de crises van deze tijd liever oplossen met iets actuelere wetenschappelijke inzichten ...

Er is ook wel een verrassende parallel. De schrijvers van de flowerpower hadden de waanzin van massapsychose en massavernietiging, zo'n 20 jaar na Auschwitz en Hiroshima, nog scherp op het netvlies staan. Wie zich zorgen maakt over de vernietigingskracht (of, vrij naar Sartre, vernietigingskracht) van systemen wil graag op zoek naar wegen om het systeem heen. Ook eerder in de geschiedenis zijn daar voorbeelden van. In de tijd dat de Franse aristocratie zichzelf onderdrukte met etiquette, schmink en pruiken schreef Jean Jacques Rousseau zijn baanbrekende visie op de vrije opvoeding, ervan uitgaande dat de mens in essentie een 'goede wilde' is, die door beschaving eerder onderdrukt dan ontwikkeld wordt.

Dat brengt me bij de tweede reden voor de huidige populariteit van het burgerschapsdenken: het gevoel dat de systemen van de verzorgingsstaat ons onderdrukken. Het is eigenlijk wel merkwaardig, dat we vandaag sprekers hoorden die met twee billen op het warme pluche van de maatschappelijke instituties zitten, maar wel romantisch doen over de kansen die er buiten de systemen om liggen. Ik hoor bijna wekelijks de klacht van hoge ambtenaren dat ze niet in staat zijn innovaties door te voeren

binnen hun eigen organisaties: "ik kan het systeem niet veranderen, ik ben slechts directeur sociale zaken bij een grote gemeente." De ambtenarij stond ooit te boek als de vierde macht, maar het etiket 'vierde onmacht' lijkt meer van toepassing. Een vierde onmacht, na de onmacht van politiek, wetenschap en bedrijfsleven.

Wie zich onmachtig voelt over het systeem dat hem voedt gaat al gauw op zoek naar de goede wilde in de samenleving 'daarbuiten'. Het ideaal van burgerschap is onlosmakelijk verbonden aan 'best persons', die 'best practices' uitvoeren. Maar veel van de best persons zijn helemaal niet die 'goede wilde' waar we ze voor houden. De trekker van een van de mooiste burgerinitiatieven van Amersfoort was een boventallig geworden zorgdirecteur die dankzij zijn wachtgeldregeling iets moois voor de stad kon doen. Zeer prijzenswaardig, en om heel gelukkig van te worden, maar als voorbeeld van wat mensen 'best zelf kunnen doen zonder hulp van de overheid' voldoen dergelijke voorbeelden eigenlijk niet.

De zichtbaar actieve burger is in de meeste gevallen iemand die perfect weet hoe het systeem werkt en benut kan worden, en is vaak ook uit het systeem afkomstig. Daarom kan dit type burgerschap eigenlijk niet als onderbouwing van een terugtrekkende overheid worden gebruikt. Met minder systeem krijgt de mondige, intelligente burger die over veel sociaal en cultureel kapitaal beschikt veel betere kansen dan de mensen die daarvan verstoken zijn. De verzorgingsstaat kwam tot ontwikkeling om kansen te bieden aan die mensen die niet vooraan stonden toen de beste genen en de beste opgroeiomstandigheden werden uitgedeeld.

Een mooi voorbeeld daarvan is te lezen in het Pauperparadijs van Suzanna Jansen. Deze schrijfster was de eerste doctorandus in een familiegeschiedenis van verpaupering en kansarmoede. Haar redding is mede te danken aan de invoering van de Citotoets. Waar haar zussen nog als vanzelfsprekend naar de Mulo werden gestuurd door hun – ongetwijfeld zeer authentieke, autonome en zelfverantwoordelijke – onderwijzer van de zesde klas, liet de Citotoets zien wat de kleine Suzanna in huis had.

De emancipatie van mensen is veel meer gediend in een goede systeemwereld dan in de halve wereld die de brutalen volgens het spreekwoord hebben. Maar dan zeg ik er wel iets belangrijks bij: goede systemen. Ik zou willen dat wij, de spelers binnen het systeem, wat meer energie zouden steken in de verbetering van de systemen zelf, dan in de gedateerde droom van zelfredzaamheid. Systemen hebben de neiging te verstarren en te verkalken. Dat gebeurde ook met de citotoets, die inmiddels ver zijn doel voorbij geschoten is en nu eerder functioneert als het mes waarmee het vlees van het slachtafval wordt gescheiden. Maar dan zullen we betere systemen moeten bedenken, en niet hopen dat we met een particuliere weekendschool kunnen repareren wat we onder schooltijd niet voor elkaar krijgen.

Maar er is natuurlijk nog een derde reden voor onze drive om systemen te verlaten: systemen kosten geld.

Toch is het zeer de vraag of al dat individuele maatwerk echt zo'n betere prijskwaliteitsverhouding oplevert dan goed doordacht centraal aanbod. Koken voor 30 man kan smakelijker en goedkoper eten opleveren dan de zelf opgewarmde hap.

Als we willen voorkomen dat kwetsbare burgers buiten de boot vallen, zullen we moeten investeren in nieuwe, goedkope, goede oplossingen. Ik heb u daar zojuist een voorbeeld van gegeven. Ik had hier graag met mijn band opgetreden, maar ja, een pianist, gitarist, bassist en drummer kosten een paar centen (of ze doen het voor niks, maar dan spelen ze Dixielandmuziek). Ik heb daarom mijn toevlucht genomen tot een applicatie voor de Ipad: the real book for jazz musicians.

Dat voorbeeld zou ons kunnen inspireren.

Binnen een paar maanden zal de Nirov onderdeel worden van een grotere kennismachine. Ik roep de betrokken partijen op, als eerste actie een op de consument (of eigenlijk: medeproducent) gerichte

reeks applicaties te ontwikkelen. Hoe bouw je je eigen huis, hoe zet je samen een moestuin op, hoe geef je bijles aan de buurjongetjes. Laagdrempelige, maar uiterst professionele digitale systemen kunnen ervoor zorgen dat de doe-het-zelf-samenleving geen pruts-het-inelkaar-samenleving wordt. Aan u allen herhaal ik mijn oproep: blijf gerust nieuwsgierig naar de routes buiten het systeem om, maar gebruik ze vooral om te leren hoe we ervoor kunnen zorgen dat de instituties waar kwetsbare mensen van afhankelijk zijn niet onderdrukkend, maar bevrijdend kunnen werken.

Ik dank u wel.